

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение
детский сад «Чодураа» с. Чаа-Холь Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва

КОНСУЛЬТАЦИЯ *«Төөлдарны уругларга»*

Воспитатель: Маады З.Д.

Чаа-Холь

Тоолдарны – уругларга

Тыва улустун аас чогаалынын, Эн-не улуг хевири – тоол болур. Тыва чурту – тоолчулар чуртту. Шаанда тыва уругларнын бир онзагай. Школазы болза – тоолчуларнын. Кырганнарнын тоолдарын дыннап,

Озери болгаш кежээ тывызыктажырынга кончуг ынак чорааны. Амны уеде уруглар албан черлеринин кижизидикчи башкылары федералдыг куруне негелделеринге даянмышаан, дараазында сорулгаларже кичээнгейниугландырып турарлар. Чечен чогаалга (тоолдарга) уругларнын сонuurгалын бедидер. Тоолдарны таныштырып тургаш, литературлуг аас чугаазын сайзырадып, уругну уран-чечен чараш кылдыр чугааладып ооредир. Тоолдарнын маадырларынга уругларнын боттарынга хамаарылгазын илередип, оларнын мозу-шынарынга хамаарышкан сайгарылганы (дидим, кортук, каржы, ээлдек, эки багай) кылып билир кылдыр ооредир. Тоолдар школа назыны четпээн уругларнын угаан меделеринин, мозу-будужунун болгаш аас чугаазынын сайзыраарынга улуг ужур-дузалыг. 2-3 хардан эгелеп бичии уругларга тыва тоолдарны программа езугаар ооредип турар. Бичии уругларга тоолду номчувайн, аас-биле чугаалап бээрже, кончуг сонuurгаарлар. Школа назыны четпээн уругларга коргузуг материалдарын (онгур сюжеттиг чуруктарны, ойнаарактарны) коргузуп тургаш, оон ынай тоолдарны шингээдип ойнадырга уругларнын сагынгыр – тывынгыр чоруу, харылзаалыг чугаазы сайзыраар.

Оон ангыда уругларнын кичээнгейинче чогаалдын маадырларынын сос домаанче, шимчээшкининче, аажы-чанынче, сеткил-сагыжынын янзы-буру байдалдарынче углаары чугула. Тоолдар-биле таныштырып тургаш, анаа хоонеш хогжумну, ырыларны, пляскаларны шилип алыр.

3 харлыг уруглар: Чуге? Канчаар? Кайнар? Кажан? Деп айтырыгларга дурген харыылап шыдавас. Ынчангаш состерни шын адаарын, домактарны шын тургузарын ооредир. Тоолду бичии уругларга ыдып бергеш, оларда эн-не солун узундуну сактып алырын сумелээр. Чижээ: «Маша биле Адыг» деп тоолду чугаалаан соонда, дараазында айтырыгларны уругларга салыр.

Адыг чемнениксей бергеш, чуу деп чугааланыырыл?

Уруглар адыгнын чугаазын сагынмышаан, харыылаар.

- Хуужуурну уштуур, чиптер мен.

- Маша адыгга чуну чугаалааныл?

- Хуужуурну чивейн кор.

- Кырган-авам-биле, кырган-ачамга чедирип кор, азы чижек айтырыглар:

- Бо тоол сенээ таарышты бе? Тоолдун кандыг маадырлары сенээ таарышты? Бо чогаалда кандыг узундуну кажан дыннаксап тур сен?

Тоолдарны оюн кичээл уезинде, кежээ хостуг шактарда, агаарлаашкын уезинде уругларга ыдып бээри ажыктыг. Чижээ: «Мактаныкчы» деп тыва тоолду ап корээлинер. Шалбаа ортузунга донгелик турда чувен иргин. Пага оон кырынга унуп келгеш мактанып-ла эгелээн.

- Мак, мак! Кайы – хире чараш-тыр мен? Кайы-хире чаагай-дыр мен? Кайы-хире ногаан-дыр мен? Паганы Чиilen дыннап кааш, шынап-ла семис,

чагаайын але, моон! Каям, чоогундан таптыг шинчилеп корейн дээш ону, хенертен сегирип алгаш шаккыладыр сыра капкан.

Манаа туннел ундуруп болур. Мактаныр чорук багай. Сагыштын бичези херек. Саваннын улуу херек.

Театржыткан оюннар. Бичии хемчээлдиг тоолдарны театржыдарынга уругларны ооредирин уламчылаар. Оон оюннарга садыг ойнаарактары, кылган ойнаарактарны тоолчургу хептерни, борттерни ажыглаар. Уругларнын шимчээшкиннери маадырларнын овур-хевиринге дугжуп турар ужурлуг. Тыва чоннун янзы-буру оюннарын ажыглаары чугула. Чижээ: «Арбай хоор», «Хуреш», «Сайзанак», «Тевектээри» дээш оон даа оске. Уругларнын бот дугуржулгазынга даянга, тоолдарга, викторинага тыптырар. Уруглар садынга тоолдар орээлин дерип алыры чугула.

Ада-иенин мергежилин бедидер дизе шупту демнежип КВН-нерни, тоолдар кезээлерин, ада-иелер аразынга тоолдар конкурзун эрттирери чугула. Ада-ие-биле быжыг харылзаа тудуп ажылдаары чугула.

